

७) भारतीय स्थलनिर्देशक नकाशांचे प्रकार.

(Types of Indian Topographical Maps)

भारतीय सर्वेक्षण विभागाकडून भारतीय क्षेत्रमापन स्थल निर्देशक नकाशा तयार केले जातात. डेहराडून येथे भारतीय सर्वेक्षण विभागाचे मुख्य कार्यालय असून बंगलोर, कोलकाता व अजमेर येथे प्रादेशिक कार्यालये आहेत. याशिवाय पुणे, हैद्राबाद, दिल्ली या शिकाठी या विभागाच्या उपशाखा असून नकाशांच्या वितरणाचे कार्य येथून चालते.

भारतीय स्थलनिर्देशक नकाशांचे वर्गीकरण खालीलप्रमाणे

- १) दशलक्षी नकाशा (Million sheet)
- २) पावइंची नकाशा - (Quarter inch sheet)
- ३) आधा इंची नकाशा (Half inch sheet)
- ४) एक इंची नकाशा (One inch sheet)
- ५) नागरी व पर्यटन स्थळांचे नकाशा

(City and Tourist Maps)

स्थळी स्थल निर्देशक नकाशांच्या मातीक व वर्गीकरणानुसार प्रसिद्ध करणान.

या नकाशांच्या वर्गीकरण करण्याच्या पद्धतीस निर्देशक पद्धती म्हणतात.

- १) दशलक्षी नकाशा (Million sheet)

ब्रिटिशांनी भारत व शेजारील देशांचे भू-प्रदेश दाखवणारे असे एकूण १३६ नकाशा तयार केले. या नकाशांना १ ते १३६ निर्देशक दिले. या मातीकेल भारत व शेजारील देश मातीका म्हणतात.

यापैकी आरामध्ये १०५ नकाशांच्या सामावेश होते. या नकाशांचे अंकप्रमाण १:१०,००,००० असले, म्हणून या नकाशांना दशलक्षी नकाशा (Million sheets) असे म्हणतात.

ब्रिटिश वाढप्रमाणानुसार या नकाशाचे प्रमाण १ इंचास १६ मैल असले. या नकाशांचा अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय विस्तार 4° वाय ५० इतका असून समोच्च रेखांतर ५०० मीटर्स असले ५६।० ५६

३) पावइंची नकाशा - (Quarter Inch Sheet)

दक्षालक्षी नकाशांत विस्तृत भु-प्रदेश दर्शविलेला असतो. त्यामध्ये काही गोष्टी दर्शविणे शक्य नसते. अशा वेळी एखाद्या प्रदेशाची अधिक माहिती दर्शविण्यासाठी प्रत्येक दक्षालक्षी नकाशाचे समान 16 भाग करून इंग्रजी-तील A पासून P पर्यंतच्या अक्षाक्षरांनी निर्देशन केलेले असते. त्यामुळे यातील प्रत्येक भाग 1 इंचास 4 मैल प्रमाणावर तयार केलेला असतो. म्हणजेच 1/4 इंचास 1 मैल होय. म्हणून या नकाशांना 'पाव इंची नकाशा' म्हणतात. या नकाशांचा अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय विस्तार $1^{\circ} \times 1^{\circ}$ असल्यामुळे यांना 'डिग्री शीट' (Degree Sheet) असेही म्हणतात.

याचे अंकप्रमाण 1: 2,50,000 असून समोच्च रेषांतर 100 मीटर्स इतके असते.

७५१० ५६ P

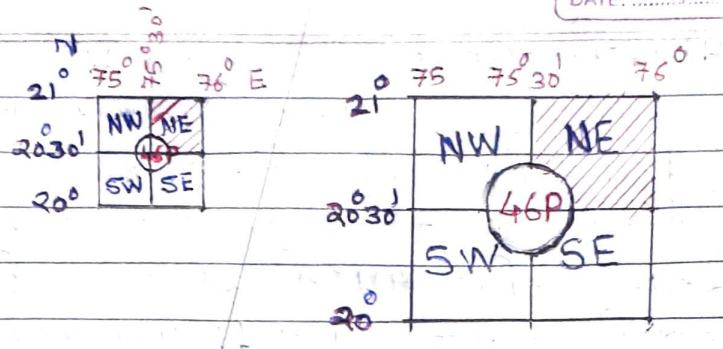
		72°	73°	74°	75°	76°	E
N 24°	A	E	I	M			
23°	B	F	J	N			
22°	C	G	K	O			
21°	D	H	L	P			
20°							

३) अर्धा इंची नकाशा - (Half Inch Sheet)

पाव इंची नकाशांचे समान चार भाग करून या चार भागांना उपदिशांनी निर्देशित केलेले असते. त्यामुळे 1 इंचास 2 मैल प्रमाणाचे नकाशा तयार होतात. म्हणजेच 1/2 इंचास 1 मैल प्रमाण होते. म्हणून या नकाशांना 'अर्धा इंची नकाशा' म्हणतात. या नकाशांचे अंकप्रमाण 1: 1,00,000 असून यातील समोच्च रेषांतर 40 मीटर्स इतके असते.

७५१० ५६ P/NE

यांचा अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय विस्तार $30' \times 30'$ असा असतो.

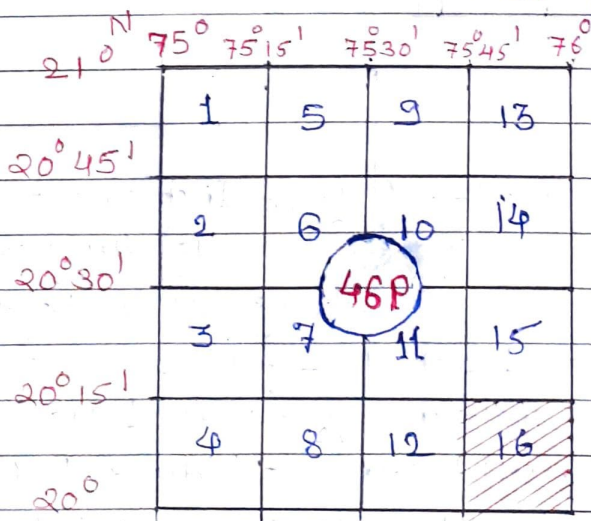

आध इंची नकाशा - 46P/NE

4) एक इंची नकाशा (one Inch sheet)

पाच इंची नकाशांचे समान 16 भाग करून त्यांना 1 ते 16 पर्यंत क्रमांक देऊन नकाशा तयार केले जातात. यांचे प्रमाण 1 इंचास 1 मैल असते, त्यामुळे यांना एक इंची नकाशा म्हणतात.

या नकाशांमधून एखाद्या क्षेत्राची सविस्तर सखोल माहिती उपलब्ध होऊ शकते. या नकाशाचे अंकप्रमाण 1:50,000 इतके असते. यांचा अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय विस्तार 15' x 15' असून यातील लमोच्च रेखांतर 20 मीटर्स इतके असते. उदा० 46 P / 16 | 46P / 16

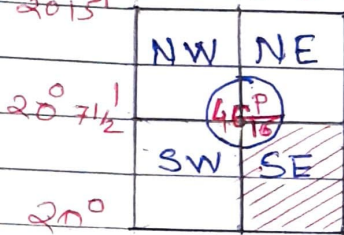

उदा० 46 P / 16

5) नागरी व पर्यटन स्थळांचे नकाशे :- (City & Tourist Maps)

सन 1990 पासून भारत सर्वेक्षण खात्याने या प्रकाराविषयी नवीन माहिका सुरु केली. त्यामध्ये एक इंची नकाशाचे समान चार भाग करून त्यांना उपदिशांनी निर्देशित केले. याचे अंक प्रमाणात 1:25000 असून अक्षवृत्तीय व रेखावृत्तीय विस्तार $7\frac{1}{2}' \times 7\frac{1}{2}'$ असतो. याचे समोच्च रेखांतर 5 मी तर काही वेळेस 3 मीटर्स पर्यंत आढळते. तसेच काही नागरी व पर्यटन स्थळांचे नकाशे 1:20,000 या अंक प्रमाणावर तयार केले जातेत.

N
20° 15' 7545 7552 1/2 76 E

संज्ञा = 46P/16/SE

क्र.न.	शिर्षक	निर्देशांक	प्रमाणात	अक्षवृत्तीय रेखावृत्तीय विस्तार	समोच्च रेखांतर
1)	दशलक्षी नकाशा	46	1:10,00,000 1 इंचास 16 मैल	$4^\circ \times 4^\circ$	400 मी
2)	पाच इंची नकाशा	46P	1:2,50,000 1 इंचास 4 मैल	$1^\circ \times 1^\circ$	100 मी
3)	अर्धा इंची नकाशा	46P/NE	1:1,00,000 1 इंचास 2 मैल	$30' \times 30'$	40 मी
4)	एक इंची नकाशा	46 $\frac{P}{16}$	1:50,000 1 इंचास 1 मैल	$15' \times 15'$	20 मी
5)	नागरी व पर्यटन स्थळांचे नकाशा.	46P/16/SE	1:25000 1:20000	$7\frac{1}{2}' \times 7\frac{1}{2}'$	5 मी 3 मी